

Wojciech Góralski

Istotne obowiązki małżeńskie w świele orzecznictwa Roty Rzymskiej : zarys problematyki

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 52/3-4, 215-228

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ISTOTNE OBOWIĄZKI MAŁŻEŃSKIE W ŚWIETLE ORZECZNICTWA ROTY RZYMSKIEJ. ZARYS PROBLEMATYKI

Treść: Wstęp. – 1. Przedmiot formalny zgody małżeńskiej. – 2. Źródła istotnych obowiązków małżeńskich. – 3. Szczególne aspekty istotnych obowiązków małżeńskich poruszane w orzecznictwie rotalnym. – 4. Problem bliższego określenia istotnych obowiązków małżeńskich. – Uwagi końcowe.

Wstęp

Jednym z ważniejszych problemów kanonicznego prawa małżeńskiego podjętych zarówno przez doktrynę, jak i orzecznictwo Roty Rzymskiej po Soborze Watykańskim II jest problem istotnych obowiązków małżeńskich. Rodzi się on przede wszystkim w związku z wizją małżeństwa nakreśloną przez Konstytucję soborową *Gaudium et spes* oraz z niektórymi sformułowaniami zawartymi w KPK z 1983 roku, stanowiącymi echo nauki soborowej w tym względzie. Poza znaczeniem czysto poznawczym, problem ten ma również swój wymiar aplikacyjny, szczególnie w zakresie rozpoznawania i rozstrzygania spraw *nullitatis matrimonii* wnoszonych z niektórych tytułów nieważności.

Po określeniu formalnego przedmiotu zgody małżeńskiej oraz nawiązaniu do źródeł *obligationes matrimonii essentielles* zostaną wskazane szczególne aspekty tychże obowiązków występujące w orzecznictwie rotalnym, wreszcie zostanie zasygnalizowany wątek dotyczący bliższego ich określenia.

Niniejszy szkic stanowi jedynie sumaryczne wprowadzenie do właściwych badań nad orzecznictwem rotalnym w odniesieniu do istotnych obowiązków małżeńskich.

1. Przedmiot formalny zgody małżeńskiej

W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II, bezpośrednio po stwierdzeniu, iż „głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej [...] zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną osobistą zgodę”, znalazło się następujące zdanie: „W ten sposób aktem osobowym, przez który małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują [podkr. – W.G.], powstaje z woli Bożej instytucja trwała także wobec społeczeństwa” (n. 48). Tak więc poprzez akt osobowy, jakim jest zgoda małżeńska, konstytuuje się konkretne małżeństwo (zgoda jest jego przyczyną sprawczą), a przedmiotem materialnym tego aktu są same osoby kontrahentów. Formuła soborowa, która znalazła swój wyraz w kan. 1057 § 2 posoborowego KPK, nie wskazuje jednak przedmiotu formalnego zgody małżeńskiej, inaczej względu (aspektu), pod którym zawierający małżeństwo wzajemnie się sobie oddają i przyjmują. Bez adekwatnego zaś określenia przedmiotu formalnego zgody małżeńskiej zwrot o wzajemnym „oddaniu się i przyjęciu” stron może być uważany za godzący w autonomię i godność osoby ludzkiej. Trudno wszak zrozumieć, by sama osoba ludzka mogła być przedmiotem „oddania i przyjęcia”.

Oddanie się i przyjęcie osoby ludzkiej można rozmieść jedynie w relacji do jej określonych działań i świadczeń, co nie znaczy, że działania te i świadczenia nie mogą dotyczyć i ogarniać całej osoby ludzkiej. Formuła soborowa oraz kodeksowa – w przeciwieństwie do formuły KPK z 1917 roku, ograniczającej owo „oddanie i przyjęcie” do *ius in corpus, perpetuum et exclusivum in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem* (kan. 1081 § 1) – wymownie wyrażają głęboki stopień zaangażowania całej osoby ludzkiej w akcie wymiany konsensu małżeńskiego. Z kontekstu całego rozdziału pierwszego powołanej wyżej Konstytucji Vaticanum II (w odniesieniu do dóbr i celów małżeństwa – n. 48, miłości małżeńskiej – n. 49 oraz płodności małżeńskiej – nn. 50-51) oraz z określenia małżeństwa w kan. 1055 § 1 KPK wynika, że przedmiotem formalnym „oddania i przyjęcia” małżeńskiego, wskazującym na jego specyfikę, jest prawo do aktów właściwych życiu małżeńskiemu. Jeśli zaś zawierający małżeństwo, w akcie zgody małżeńskiej ustanawiają „wspólnotę całego życia” (kan. 1055 § 1 KPK), to znaczy, że stwarzają dla siebie wzajemne prawo i obowiązek podejmowania aktów właściwych takiej wspólnotie. Zarówno

zwrot kan. 1057 § 1 KPK: „Małżeństwo powstaje przez zgodę stron”, jak i określenie zawarte w kan. 1057 § 2 KPK: „[...]w celu ustanowienia małżeństwa” mogą mieć znaczenie jedynie jurydyczne, nie dotyczą bowiem jedynie zwykłego faktu ustanowienia owej wspólnoty¹. Użyty w kan. 1055 § 1 KPK termin *foedus* (przymierze, umowa) oznacza przecież zobowiązanie natury prawnej. Ustanowienie wspólnoty małżeńskiej stanowi zatem przedmiot formalny konsensu małżeńskiego, a znajduje to swój praktyczny wyraz z sferze istotnych praw i obowiązków małżeńskich, które kontrahenci powinni sobie wzajemnie przekazać i przyjąć, a następnie realizować w życiu.

2. Źródła istotnych obowiązków małżeńskich

Na doniosłość istotnych obowiązków małżeńskich zwraca uwagę sam ustawodawca kościelny, gdy aplikując zasady prawa naturalnego wymaga, by nupturienci posiadali wystarczające rozeznanie oceniające co do tychże obowiązków (kan. 1095, n. 2 KPK), a także zdolność do ich podjęcia (kan. 1095, n. 3 KPK), a tym samym i wypełnienia. „Przedmiotem [formalnym – W.G.] zgody małżeńskiej, czytamy w wyroku Roty Rzymskiej c. Sable z 13 stycznia 2000 roku, jest przekazanie i przyjęcie prawa, które ze strony kontrahentów implikuje nie tylko zdolność rozumienia i chcenia przedmiotu kontraktu ujmowanego materialnie, lecz także zdolność formalną przekazania tegoż przedmiotu drugiej stronie, to jest świadczenia jej tego wszystkiego, co jest wymagane istotowo w życiu wspólnym”². Dwukrotne odwołanie się w odnowionym prawie małżeńskim do istotnych obowiązków małżeńskich zdaje się jednoznacznie wskazywać, że chodzi o rzeczywistość szczególnej wagi.

Jakkolwiek w powołanym wyżej kan. 1095, nn. 2-3 KPK ustawodawca odnosi się *expressis verbis* do „istotnych obowiązków małżeńskich”, to jednak wzmiankuje o nich jedynie *in genere*, nie podając żadnego bliższego ich określenia. Oznacza to, że zadanie to pozostawił doktrynie prawa kanonicznego oraz orzecznictwu kościelnemu, kształtowanemu, po myśli kan. 19 KPK, przez Trybunał Apostolski Roty Rzymskiej. Chodziło o to – jak zauważa P. J. Viladrich – by kanonistyką i judykatura istotne obowiązki (i prawa)

¹ Zob. U. Navarrete, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*, Roma 1980, s. 75-77.

² Dec. c. Sable z 13.01.2000, RRDec. 92 (2000), s. 5.

małżeńskie³ nie tylko wskazały, lecz także wyjaśniły ich treść i określiły granice⁴. Sam zresztą ustawodawca, Jan Paweł II, przemawiając 26 stycznia 1984 roku do Roty Rzymskiej stwierdził, że do kanonicznego prawa małżeńskiego zostały wprowadzone nowe kanony o szczególnym znaczeniu, które z konieczności zostały sformułowane w sposób ogólny, a które wymagają bliższego określenia, to zaś powinno dokonać się przede wszystkim za sprawą wysoko kwalifikowanej judykatury rotalnej⁵.

Ze wspomnianych już wyżej względów tematyka istotnych obowiązków małżeńskich występuje w wyrokach Roty Rzymskiej przede wszystkim w obszarze spraw rozpoznanych z tytułów dotyczących dwóch ostatnich postaci niezdolności konsensualnej objętej kan. 1095, a więc n. 2 (*gravis defectus discretionis iudicii*) oraz n. 3 (*incapacitas assumendi*). Można powiedzieć, że w tym zakresie samo sformułowanie jednej i drugiej normy prawnej skłania sędziego do uwzględnienia wątku dotyczącego *obligationes matrimonii essentialiaes*. Poza tym problematyka ta bywa poruszana w sprawach prowadzonych z tytułu symulacji (tzw. częściowej) zgody małżeńskiej, a więc w odniesieniu do wykluczenia – pozytywnym aktem woli – jakiegoś istotnego elementu małżeństwa lub jakiegoś istotnego jego przymiotu (kan. 1101 § 2 KPK).

Dodać należy, że w Rocie Rzymskiej rozpoznawano i rozstrzygano sprawy – zarówno z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego, jak i z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich – jeszcze przed wejściem w życie nowego KPK, a czyniono to w oparciu o prawo naturalne⁶.

³ Naprzemienne mówienie o istotnych obowiązkach i prawach małżeńskich usprawiedliwione jest tym, że obydwie sfery są w stosunku do siebie korelatywne: każdemu istotnemu obowiązkowi odpowiada odpowiednie prawo (i odwrotnie). Zob. J. H e r v a d a, *Obligaciones esenciales del matrimonio*, „Ius Canonicum” 31 (1991), s. 60-61; P. B i a n c h i, *Il difetto di discrezione di giudizio circa i diritti e doveri essenziali del matrimonio*, w: *L'incapacità di intendere e di volere nel diritto matrimoniale canonico (can. 1095, nn. 1-2)*, Città del Vaticano 2000, s. 127.

⁴ P. J. V i l a d r i c h, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095-1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, tłumacz. z jęz. hiszpańskiego S. Ś w i a c z n y, Warszawa 2002, s. 68.

⁵ J o a n n e s P a u l u s II, *Allocuzione all'inaugurazione dell'anno giudiziario (26.01.1984)*, AAS 76 (1984), s. 648.

⁶ Nadmieniamy o tym m.in. w orzeczeniu c. Huot z 12 marca 1987 roku: RRDec. 79 (1987), s. 100.

Punktem wyjścia dla poszukiwania *obligationes matrimonii essentiales* od samego początku było to, co ustawodawca zawarł w kann. 1055, 1056, 1057 i 1061 KPK, które dotyczą samej istoty małżeństwa. Dla U. Navarrete już w 1974 roku było czymś oczywistym, iż wszystkie istotne prawa małżonków wynikają z tradycyjnych trzech dóbr augustyńskich (*bonum fidei, bonum sacramenti, bonum prolis*)⁷. Pogląd ten podzielała judykatura Roty Rzymskiej, przy czym nie brakowało tutaj wyroków, w których przyjmowano, iż dobra augustyńskie konsumują całkowicie istotne obowiązki małżeńskie, natomiast nie istnieje żadne prawo-obowiązek w odniesieniu do *bonum coniugum*⁸. W większości jednak orzeczeń, jako źródło *obligationes matrimonii essentiales* wskazywano – obok trzech tradycyjnych dóbr – również *ius ad vitae comunione*⁹.

W wyroku c. Giannecchini z 26 czerwca 1984 roku, a więc wydanym już pod rządami nowego KPK, ponens, powołując się na kann. 1055 i 1056 tej kodyfikacji stwierdza, że istotne obowiązki małżeńskie odnoszą się do ustanowienia wspólnoty całego życia, dożgonnej i wyłącznej, skierowanej z natury swojej do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa¹⁰. Rok później w podobnym duchu wypowiedział się M. F. Pompedda zauważając, że istotne obowiązki małżeńskie wynikają nie tylko z dóbr augustyńskich, lecz z całego przedmiotu konsensu małżeńskiego, zgodnie z treścią kann. 1055 i 1056 KPK, a zatem również z *bonum coniugum*¹¹. Przedmiotem zaś zgody małżeńskiej jest określona w tych kanonach wspólnota całego życia małżonków. I jakkolwiek istotne przykłady małżeństwa – jedność (wierność) i nierozzerwalność – nie na-

⁷ U. Navarrete, *Schema iuris recogniti „De Matrimonio”*. *Textus et observationes*, „Periodica” 63 (1974), s. 639.

⁸ Zob. m.in. Dec. c. Burke z 26.11.1992, RRDec. 84 (1992), s. 580; Zob. także S. Villante, *Il can. 1095, n. 3 nella giurisprudenza*, w: *L’incapacità di assumere gli oneri essenziali del matrimonio (can. 1095 n. 3)*, Città del Vaticano 1998, s. 47.

⁹ Zob. m.in. Dec. c. Pompedda z 11.04.1988, RRDec. 80 (1988), s. 198-210; Dec. c. Corso z 13.05.1988, RRDec. 80 (1988), s. 288-289; Dec. c. Boccafola z 23.06.1988, RRDec. 80 (1988), s. 431; Dec. c. Faltin z 28.10.1988, RRDec. 80 (1988), s. 579; Dec. c. Fiore z 16.04.1988, RRDec. 80 (1988), s. 244.

¹⁰ Dec. c. Giannecchini z 26.06.1984, RRDec. 76 (1984), s. 391.

¹¹ M.F. Pompedda, *Incapacità di natura psichica*, w: *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Bologna 1985, s. 146; Zob. także: Tenze, *De incapacitate assumendi obligationes matrimonii essentiales, potissimum juxta rotalem iurisprudentiam*, „Periodica” 75 (1986), s. 148; Tenze, *Il can. 1095, nn. 1-2 nell’economia della disciplina canonica del matrimonio*, w: *L’incapacità di intendere e di volere*, jw., s. 22-23.

leżą do istoty małżeństwa, to jednak w sposób konieczny pozostają z tą istotą związane¹².

Godne uwagi, syntetyczne określenie źródła *obligationes matrimonii essentialis* przytacza się w wyroku c. Stankiewicz z 16 grudnia 1994 roku. Ponens, wskazując tutaj na trzy tradycyjne dobra małżeńskie oraz na *bonum coniugum* stwierdza, że stanowią one komplementarny istotny charakter „małżeńskości”, pochodzący zarówno ze wzajemnego integrowania się małżonków w sferze psycho-seksualnej, jak i z ustanowienia i utrzymywania między nimi wspólnoty życia osobowego¹³.

Interesujący jest również wywód M. F. Pompеды, który zauważa, że pytając o istotne obowiązki małżeńskie należy najpierw wskazać na istotę małżeństwa, na którą, jak podkreśla, składają się następujące elementy konstytutywne tego związku: wspólnota całego życia mężczyzny i kobiety, skierowanie tej wspólnoty do dobra małżonków, skierowanie jej do zrodzenia i wychowania potomstwa. Istotnymi obowiązkami małżeńskimi są te obowiązki, które – poprzez wewnętrzną i konieczną relację – pochodzą od istotowości owych elementów konstytutywnych, jak również od istotnych przymiotów małżeństwa (jedności-wierności i nierozzerwalności)¹⁴.

Gdy chodzi o przedmiot rozeznania oceniającego (w sprawach z kan. 1095, n. 2 KPK), to można było zauważyć również tendencję, obecną i w Rocie Rzymskiej, do zawężania przedmiotu owej *discretio iudicii* do minimum wiedzy o małżeństwie, określonym w kan. 1096 § 1 KPK¹⁵; tym samym więc do obszaru owej wiedzy próbowano sprowadzać istotne obowiązki małżeńskie. Wyraziciele tej tendencji podkreślali ścisły związek zachodzący między kann. 1095 i 1096 KPK. Dla ogółu jednak sędziów było czymś oczywistym, że *obligationes matrimonii essentialis* mają znacznie szerszy

¹² Zob. P.A. B o n n e t, *La capacità di intendere e di volere*, w: *Diritto matrimoniale canonico*, t. 2: *Il consenso*, Città del Vaticano 2003, s. 39.

¹³ „[...] quae complementarem indolem essentialem coniugalitatis detrahunt tam de integratione psycho-sexuali inter coniuges mutuo perficienda, tum de communione vitae personalis inter coniuges mutuo quoque instauranda atque sustinenda”. Dec. c. Stankiewicz z 16.12.1994, „Monitor Ecclesiasticus” 122 (1997), s. 32-33.

¹⁴ M.F. P o m p e d d a, *Il canone 1095*, nn. 1-2, jw., s. 23-24.

¹⁵ Zob. m.in. Dec. c. Funghini z 18.12.1991, RRDec. 83 (1991), s. 790; Zob. także A. S t a n k i e w i c z, *Il contributo della giurisprudenza rotale al „defectus usus rationis et discretionis iudicii”*: *gli ultimi sviluppi e le prospettive nuove*, w: *L'incapacità di intendere e di volere*, jw., s. 292-293.

zakres niż przedmiot wiedzy o małżeństwie określony w kan. 1096 § 1 KPK.

Niejako równolegle do zapatrywań doktryny, coraz powszechniejsze stawało się przekonanie i u sędziów rotalnych, wyrażane m.in. w orzeczeniach c. Stankiewicz¹⁶, że źródłem istotnych obowiązków małżeńskich są trzy tradycyjne dobra małżeńskie oraz *bonum coniugum*. Wymieniony audytor wyjaśniał, że istotne obowiązki małżeńskie, do których podjęcia powinni być zdolni kontrahenci w momencie zawierania małżeństwa, otrzymują swoją kanoniczną skuteczność z istotnego przedmiotu konsensu, a swoją specyfikację od istotnych dóbr tego związku¹⁷. Zdaniem J. Cymbały, w określaniu istotnych obowiązków małżeńskich przełomowym stał się rok 1988, kiedy to nie budziło już najmniejszych wątpliwości, że wpływają one z „elementów istotnych kontraktu małżeńskiego (kan. 1055-1057)”¹⁸.

Nic też dziwnego, że wyroku c. Ciani z 10 maja 2000 roku *ponens* mógł stwierdzić, że w myśl *stałej i jednomyślnej* jurysprudencji rotalnej istotnymi obowiązkami małżeńskimi są: 1) obowiązki wynikające z istotnych przymiotów małżeństwa, tj. jedności i nierozdzielności; 2) obowiązki odnoszące się do skierowania małżeństwa, z natury swojej, do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa; 3) obowiązki odnoszące się do zrealizowania wspólnoty całego życia¹⁹. Wydaje się jednak, że tę ostatnią kategorię obowiązków należałoby zakwalifikować do kategorii drugiej, w istocie bowiem dotyczą one sfery dobra małżonków.

Przekonanie o tym, że ujęty całościowo przedmiot zgody małżeńskiej, zawarty w obrębie celów oraz istotnych przymiotów małżeństwa, pozostaje źródłem istotnych praw-obowiązków małżeńskich, panuje niepodzielnie tak w doktrynie kanonistycznej, jak

¹⁶ Zob. Dec. c. Stankiewicz z 23.06.1988, RRDec. 80 (1988), s. 417; Dec. c. Stankiewicz z 20.04.1989, RRDec. 81 (1989), s. 282; Dec. c. Stankiewicz z 28.05.1989, RRDec. 81 (1989), s. 347-348; Zob. także Dec. c. Funghini z 01.02.1995, RRDec. 87 (1995), s. 109.

¹⁷ Zob. Dec. c. Stankiewicz z 20.04.1989, RRDec. 81 (1989), s. 282.

¹⁸ J. C y m b a ł a, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002, s. 179. Autor odwołał się tutaj do wyroku c. Faltin z 28.10.1988, RRDec. 80 (1988), s. 579.

¹⁹ Dec. c. Ciani z 10.05.2000, RRDec. 92 (2000), s. 357.

i w jurysprudencji Roty Rzymskiej²⁰. A jeśli zdaniem J. Hervady *obligationes matrimonii essentialia* tkwią w specyficznym małżeńskim węźle prawnym, którym zjednoczeni są małżonkowie, to w opinii tej w gruncie rzeczy chodzi również o przedmiot zgody małżeńskiej. Według bowiem kanonisty hiszpańskiego obowiązkami istotnymi w małżeństwie są powinności należne ze sprawiedliwości, a konkretnie te, które wypływają ze wzajemnego oddania siebie i przyjęcia drugiej strony w nieodwołalnym przymierzu. Istota małżeństwa, wyjaśnia Hervada, tkwi w tym, że mężczyzna i kobieta są złączeni węzłem prawnym specyficznym małżeńskim w taki sposób, że węzeł ten jest elementem formalnym małżeństwa. I dlatego istotnymi są te obowiązki, które są „zawarte” w węźle prawnym²¹.

3. Szczególne aspekty istotnych obowiązków małżeńskich poruszane w orzecznictwie rotalnym

Zarówno skierowanie małżeństwa, z natury swojej, do jego instytucjonalnych celów (*ordinatio ad fines*): dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa (kan. 1055 § 1 KPK), jak i akty i zachowania, w których to skierowanie się wyraża, stanowią istotne elementy małżeństwa. Ukazują one – w swoich istotnych treściach – prawny węzeł małżeński w aspekcie celowości małżeństwa. Ten aspekt prawny sprawia, że owe treści stanowią w małżeństwie wymogi płynące *ex iustitia*, stąd mogą być określane jako wzajemne prawa- obowiązki. Treścią tych obowiązków-praw nie jest rzeczywiste osiągnięcie celów małżeństwa (np. posiadanie potomstwa), lecz akty i zachowania będące środkami do osiągnięcia tychże celów²². Analogicznie, płynący ze sprawiedliwości obowiązek-prawo dochowania wierności współmałżonkowi oraz zachowania dozgonności węzła małżeńskiego, a więc podejmowania aktów i zachowań, w których wyraża się treść istotnych przymiotów małżeństwa, jak

²⁰ Zob. R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 205-210; Cymbała, jw., s. 14-18 i 183-185.

²¹ Hervada, jw., s. 60-61; Zob. także: Tenże, *Obligaciones esenciales del matrimonio, w: Incapacidad consensual par las obligaciones matrimoniales*, Pamplona 1991, s. 15; Tenże, *Esencia del matrimonio y consentimiento matrimonial*, „Persona y Derecho” 9 (1982), s. 149-179.

²² Vildařích, jw., s. 307-308.

stwierdza się w wyroku c. Faltin z 24 listopada 1987 roku, zawarty jest w samej naturze umowy małżeńskiej²³.

Skoro źródło istotnych obowiązków małżeńskich od początku upatrywano w samym przedmiocie konsensu małżeńskiego, to należało odnieść się przede wszystkim do kann. 1055 i 1056 KPK, gdzie ustawodawca wskazał cele małżeństwa oraz jego istotne przymioty. Otóż wzmianka, przynajmniej ogólna, o istotnych obowiązkach małżeńskich – z powołaniem wymienionych kanonów – występuje niemal w każdym orzeczeniu opartym na kan. 1095, nn. 1-2 KPK. Bardzo często jednak pomija się wyjaśnienie, na czym te obowiązki polegają. Nie w każdym też rozstrzygnięciu sprawy pojawia się wyraźne odniesienie do określonego istotnego obowiązku małżeńskiego. Uwaga redaktorów wyroków pozostaje bardziej skoncentrowana na wnikliwym rozpoznawaniu przyczyn niezdolności konsensualnej kontrahentów – zarówno w obszarze n. 2, jak i n. 3 kanonu 1095 KPK.

Powszechność przekonania co do źródła istotnych obowiązków małżeńskich bynajmniej nie oznacza, że określenie owych obowiązków *in concreto* nie nastęrczało, m.in. audytorom Roty Rzymskiej, żadnych trudności, szczególnie w pierwszym okresie stosowania normy prawnej²⁴. Generalnie, zwłaszcza w początkach wyrokowania z tytułu niezdolności konsensualnej, sędziowie rotalni dawali wyraz swojej świadomości, że sprawa określenia *obligationes matrimonii essentielles* jest bardzo złożona. Niemałą trudność niosło ze sobą określenie poszczególnych obowiązków istotnych, z jednoczesnym odróżnieniem od nich powinności nieistotnych²⁵. Świadczy o tym m.in. stwierdzenie zawarte jeszcze w wyroku c. Pompedda z 19 października 1992 roku²⁶. Wskazanie istotnych obowiązków małżeńskich H. Franceschi uznaje za jedno z najtrudniejszych zadań doktryny i orzecznictwa²⁷.

²³ Dec. c. Faltin z 24.11.1987, RRDec. 79 (1987), s. 667.

²⁴ Chodziło w szczególności od odróżnienia obowiązków istotnych od nieistotnych. Zob. m.in. Dec. c. Pompedda z 15.01.1987, RRDec. 79 (1987), s. 12.

²⁵ Zob. m.in. Dec. c. Bruno z 18.12.1987, RRDec. 79 (1987); Dec. c. Funghini z 21.10.1987, RRDec. 79 (1987), s. 555; Dec. c. Pompedda z 15.01.1987, RRDec. 79 (1987), s. 12; Zob. także C y m b a ł a, jw., s. 178-179.

²⁶ Dec. c. Pompedda z 19.10.1992, RRDec. 84 (1992), s. 496-497.

²⁷ H. Franceschi, *L'incapacità relativa*, w: *L'incapacità di assumere*, jw., s. 109.

Znaczące stało się – m.in. za sprawą wyroku c. Stankiewicz z 24 października 1991 roku – zwrócenie uwagi na to, że poza obowiązkami małżeńskimi istotnymi, istnieją inne, ściśle związane z życiem małżonków, które jednak nie są istotnymi (m.in. zachowanie należytego umiaru, wzajemnej uległości, roztropności, cierpliwości, męstwa, czystości małżeńskiej, zgody, solidarności), mają one charakter jedynie obowiązków moralnych. Tymczasem obowiązki istotne wiążą się ze sprawiedliwości²⁸, rodzą się bowiem na podstawie relacji najściślej prawnej, powstającej między małżonkami poprzez ważne przymierze małżeńskie. Należy zgodzić się z S. Villeggiante, gdy mówi, iż ustalenie tego, co jest obowiązkiem istotnym, a co nim nie jest, napotyka na szczególne trudności w odniesieniu do *bonum coniugum*²⁹. W wyroku c. Stankiewicz z 16 grudnia 1994 roku (z tytułu *incapacitas assumendi*) stwierdza się, że w relacji do wymienionego dobra istotne obowiązki nie odnosząc się do takich elementów życia małżeńskiego, jak szczęśliwy sposób prowadzenia wspólnoty życia czy doskonała harmonia pomiędzy stronami. Stąd też nie wchodzi tutaj w grę różnice w sferze charakteru, zdolności, wychowania, wizji życia, wrażliwości, stopnia szczególnej miłości i innych, podobnych cech³⁰.

Nieobce jest orzecznictwu rotalnemu wskazywanie cech, którym powinny odznaczać się istotne prawa-obowiązki małżeńskie, a więc: wzajemność, trwałość, ustawiczność, wyłączność i niemożliwość zrezygnowania z nich³¹. Obowiązki te wyrażają wszak naturę samego węzła małżeńskiego. Ten istotny ich charakter należy do zakresu zdolności konsensualnej do ich ustanowienia i przyjęcia. Dla istotnych obowiązków małżeńskich znaczące jest i to, że są one takie same dla każdego ważnego małżeństwa, gdyż punktem odniesienia dla nich nie jest osoba współmałżonka, lecz sama wspólnota małżeńska³².

Terminologia dotycząca istotnych obowiązków małżeńskich stosowana w judykaturze rotalnej nie jest jednolita, obok bowiem terminu kodeksowego *obligationes matrimonii essentielles* spotykamy również takie określenia, jak: *obligationes, officia, onera, onera ac*

²⁸ Dec. c. Stankiewicz z 24.10.1991, RRDec. 83 (1991), s. 682; Zob. także Dec. c. Colagiovanni z 29.03.1991 (nieopubl.).

²⁹ Villeggiante, *op. cit.*, s. 49; Por. S z t y c h m i l e r, *op. cit.*, s. 274.

³⁰ Dec. c. Stankiewicz z 16.12.1994, „Monitor Ecclesiasticus” 122 (1997), s. 32-33.

³¹ Zob. m.in. Dec. c. Palestro z 18.12.1991, RRDec. 83 (1991), s. 821.

³² Viladric, *op. cit.*, s. 69; S z t y c h m i l e r, *op. cit.*, s. 231-233.

officia, onera coniugalia, debita essentialia matrimonii, onera matrimonii)³³. Ze zrozumiałych względów w wielu orzeczeniach, szczególnie tych samych ponensów, powtarza się identyczne fragmenty wywodu *in iure*.

4. Problem bliższego określenia istotnych obowiązków małżeńskich

Gdy chodzi o bliższe określenie istotnych obowiązków małżeńskich, to w orzeczeniach Roty Rzymskiej najczęściej wymienia się następujące powinności, ujęte generalnie: utworzenie małżeńskiej wspólnoty życia, nawiązanie relacji międzysobowej między małżonkami, utrzymanie relacji trwałej, wiernej, wzajemnej i dożgonnej, utrzymywanie wspólnoty heteroseksualnej, pożycie intymne realizowane *humano modo*, zrodzenie i wychowanie potomstwa³⁴.

Jak już wspomniano, wyszczególnienie istotnych obowiązków małżeńskich jest zadaniem niezwykle trudnym. Tylko w nielicznych przypadkach spotkać można próby ich katalogowania³⁵, choć dotąd nie podano pełnego wykazu *obligationes matrimonii essentialia*. W niejednym też wyroku wyraźnie nadmienia się, że jest sporządzenie wyczerpującego katalogu w tym względzie jest niemożliwe. W orzeczeniu rotalnym c. Burke z 27 lipca 1993 roku ponens opowiedział się za koniecznością szczegółowego określenia istotnych obowiązków małżeńskich, gdyż w sprawach o nieważność małżeństwa rozpoznawanych z kan. 1095, nn. 1-2 KPK należy wskazać konkretny obowiązek małżeński, w stosunku do którego miała miejsce (lub nie) dana anomalia powodująca poważny brak rozeznania oceniającego czy też *incapacitas*³⁶.

Co się tyczy prezentacji poszczególnych istotnych obowiązków małżeńskich występujących w orzecznictwie rotalnym, to można przyjąć następującą systematykę generalną: 1) obowiązki wy-

³³ C y m b a ł a, jw., s. 182-183.

³⁴ Zob. S t a n k i e w i c z, *Il contributo*, jw., s. 294; Zob. także S z t y c h m i l e r, jw., s. 437.

³⁵ Zob. m.in. *Comentario exegetico al código de derecho canonico*, t. 3, Pamplona 1991, s. 13-44.

³⁶ Zob. Dec. c. Burke z 22.07.1993, „Monitor Ecclesiasticus” 119 (1994), s. 511-512; Zob. także Dec. c. Stankiewicz z 23.06.1988, RRDec. 80 (1988), s. 417; *Attività del Tribunale della Rota Romana. Anno giudiziario 1 Ottobre 1991 – 30 Settembre 1992, Relazione annuale*, Città del Vaticano 1992, s. 31, 33-35, 64-66.

nikające przede wszystkim ze skierowania małżeństwa do dobra małżonków (kan. 1055 § 1 KPK); 2) obowiązki wynikające przede wszystkim ze skierowania małżeństwa do zrodzenia i wychowania potomstwa (kan. 1055 § 1 KPK); 3) obowiązki wynikające z jedności (wierności) i nierozzerwalności jako istotnych przymiotów małżeństwa (kan. 1056 KPK)³⁷.

Należy zaznaczyć, że gdy chodzi o obowiązki wynikające z celów małżeństwa, to jedne wywodzą się – zasadniczo (choć nie wyłącznie) – z celu, jakim jest dobro małżonków, inne zaś, również zasadniczo (choć nie wyłącznie), z celu, jakim jest zrodzenie i wychowanie potomstwa. W stwierdzeniu „zasadniczo, choć nie wyłącznie” kryje się chęć podkreślenia, że między obydwooma celami zachodzi bardzo ścisły związek, małżonkowie nie mogą bowiem w sposób uporządkowany zrealizować zrodzenia i wychowanie potomstwa w niezgodzie z prawem-obowiązkiem z obszaru *bonum coniugum*. I odwrotnie: to ostatnie dobro nie może się realizować wbrew prawu-obowiązkiowi zrodzenia i wychowania potomstwa. „Prawdziwe małżeństwo, stwierdza Viladrich, ani nie jest zwykłym kontraktem prokreacyjnym, który nie uwzględniałby dobra małżonków, ani też nie jest jakąś relacją wyłącznie między kobietą i mężczyzną, która nie uwzględniałaby naturalnego wymiaru ojcostwa i macierzyństwa”³⁸. Nie ma zatem obowiązków, które służą wyłącznie dobru małżonków lub wyłącznie zrodzeniu i wychowaniu potomstwa³⁹. Byłoby błędem, podkreśla się w orzeczeniu c. Burke z 26 listopada 1992 roku, traktować dwa cele małżeństwa rozłącznie, a tym bardziej upatrywać między nimi jakiś rodzaj napięcia⁴⁰.

Analogiczny związek zachodzi między istotnymi przymiotami małżeństwa: jednością (wiernością) i nierozzerwalnością. Obydwa przymioty, właściwe węzłowi małżeńskiemu, nazwane istotnymi, gdyż są ściśle związane z samą istotą *vinculum matrimoniale*, pozostają w rzeczywistości, jak to określa Viladrich, „jak dwie strony tej

---

³⁷ Nieco inną systematykę wybrali R. Szytchmiler i J. Cymbała, włączając obowiązek zachowania wierności i obowiązek zachowania nierozzerwalności do kategorii obowiązków wynikających z *bonum coniugum* (S z t y c h m i l e r, jw., s. 545-546; C y m b a ł a, jw., s. 347-348).

³⁸ V i l a d r i c h, jw., s. 309.

³⁹ S z t y c h m i l e r, jw., s. 243.

⁴⁰ Dec. c. Burke z 26.11.1992, RRDec. 84 (1992), s. 579.

samej monety”⁴¹. Zerwanie nierozzerwalności zawsze narusza jedność, ponieważ trwanie dożgonne ze współmałżonkiem we wspólnocie jest niczym innym, jak jednością między nimi⁴². Wspólnym mianownikiem praw-obowiązków małżeńskich wywodzących się ze skierowania małżeństwa ku określonym celom jest zobowiązanie się stron – *ex iustitia* – do podejmowania działań i aktów, które w sposób konieczny zmierzają do urzeczywistniania owej podwójnej celowości⁴³.

Uwagi końcowe

Problematyka istotnych obowiązków małżeńskich, należąca do fundamentalnych zagadnień w obszarze kanonicznego prawa małżeńskiego materialnego, nieprzerwanie podejmowana w doktrynie kanonistycznej, obficie występująca w orzecznictwie Roty Rzymskiej, ze wszech miar zasługuje na dalszą eksplorację naukową. Wszak *obligationes matrimonii essentialia* nie tylko zajmują szczególne miejsce w strukturze prawnej małżeństwa, lecz stanowią również rzeczywistość niezwykle doniosłą w życiu małżonków. „Wyprowadzane” z celów oraz istotnych przymiotów małżeństwa, korelatywne w stosunku do odpowiadających im praw, wzajemne (obopólne w ich posiadaniu), trwałe i wyłączne, których nie można się zrzec, w myśl kan. 1095, n. 2 KPK powinny być wzajemnie przekazywane i przyjmowane przez kontrahentów (*iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda*).

Stanowiąc przedmiot konsensu małżeńskiego, istotne obowiązki małżeńskie winny być przez zawierającego małżeństwo wystarczająco „rozeznane” (kan. 1095, n. 2 KPK), a ponadto powinien on posiadać zdolność do ich podjęcia (kan. 1095, n. 3 KPK). Niespełnienie w danym przypadku jednego czy drugiego z tych wymogów skutkuje nieważnością małżeństwa. Podobny skutek przynosi wykluczenie – pozytywnym aktem woli – choćby jednego z istotnych obowiązków małżeńskich, co wynika z dyspozycji kan.1101 § 2 KPK (obowiązki te należą bądź do istotnych elementów, bądź do istotnych przymiotów małżeństwa). Ponieważ istotne obowiązki małżeńskie są takie same dla każdego ważnego małżeństwa, pozwalają ocenić

---

⁴¹ V i l a d r i c h, jw., s. 323.

⁴² Tamże.

⁴³ V i l a d r i c h, jw., s. 309.

niezdolność do ich podjęcia za pomocą obiektywnego i realnego kryterium, według koncepcji małżeństwa przyjmowanej przez Kościół.

W sprawach o nieważność małżeństwa wnoszonych na forum Roty Rzymskiej problem istotnych obowiązków małżeńskich pojawia się raz po raz. Stąd też podjęcie szczegółowych badań w tym zakresie umożliwi bliższe poznanie szeregu kwestii, a w szczególności dotyczących konkretnych obowiązków małżeńskich, które uznaje się w judykaturze rotalnej za istotne. Tego rodzaju badania polegałyby na dokładnym przestudiowaniu orzeczeń Roty Rzymskiej zarówno w sprawach z kan. 1095, nn. 2 i 3, jak i z kan. 1101 § 2 KPK.

Obblighi essenziali del matrimonio alla luce della giurisprudenza della Rota Romana. Abbozzo della problematica

La problematica degli obblighi essenziali del matrimonio presenta diverse questioni alle quali si cerca una risposta. Tanto di più, perchè nel can. 1095 CIC si fa riferimento espressamente agli obblighi essenziali del matrimonio (nn. 2 e 3). La più importante domanda è questa: quale è l'oggetto del consenso matrimoniale? Si può affermare che un'adeguata interpretazione del consenso si potrà fare solo se si considera il suo oggetto non tanto come un insieme di diritti e obblighi essenziali, quanto le persone stesse dell'uomo e della donna che si danno nella loro coniugalità, cioè, in quanto marito e moglie. Da questa prospettiva, i diritti e obblighi non sarebbero l'oggetto primario, ma la conseguenza giuridica della reale donazione coniugale. Uno dei compiti più ardui sia della dottrina sia della giurisprudenza è la determinazione di quali siano gli obblighi essenziali, intesi in modo analogo agli *iura et officia* del can. 1095, n. 2 CIC.

Lo studio dell'autore è un'introduzione alla più approfondita ricerca sugli obblighi essenziali del matrimonio nella giurisprudenza della Rota Romana.